

uitgangspunten om over literatuur te oordelen. Ook G. Brender à Brandis meende toen Hoofs poëzie alleen binnen een historische context naar waarde te kunnen schatten. G. van Hasselt gaf al eerder een visie op de literatuur binnen de vooruitgang van de hele maatschappij. En rond 1800 nam M. Siegenbeek als belangrijk onderdeel in zijn betoog een continue vooruitgang in beschaving op, die voor de beoordeling van de zeventiende-eeuwse literatuur positieve gevolgen had. J. de Vries relativeerde in 1810 zelfs sterk de mogelijkheid tot ultieme perfectie in poëzie te komen want talent kon alleen maar onder gunstige historische en maatschappelijke omstandigheden tot bloei komen. Al was die literatuur uit het verleden door *aemulatio* nog te verbeteren dit betekende een heel ander oordeel dan voor de jaren tachtig werd geveld.

Van abstracte algemeen geldende regels zijn we in deze reeks bij een door historische criteria bepaalde opvatting gekomen. Het is daarom verrassend dat Wiskerke in zijn analyses de juist in deze decennia optredende groei van het historische besef niet betreft. In de tekst van zijn boek lijkt het telkens of bij de behandeling van het vervalsdenken ook het gevoel van het verleden als definitief passé en als een onderdeel van een gestructureerd proces van verandering zal opduiken, maar we treffen het niet aan. Daarbij komt nog dat Wiskerke het woord 'vooruitgang' gedurende zijn betoog ongemerkt van inhoud laat veranderen. Aanvankelijk betekent het toenemende kennis van de theorie, van de in de poëzie te volgen regels ofwel perfectionering, eindigheid. Later lijkt het de implicatie te hebben van verandering, zonder de vroeger gehanteerde morele connotaties van verbetering of verslechtering. En daar ligt nu juist de kern van wat er gaande was. De door de auteur zo voortreffelijk geschetste verschuiving in waardering houdt zonder twijfel verband met de ongekende gebeurtenissen in deze jaren van Franse revolutie en regering van Napoleon, die het reeds aanwezige vervalsdenken tot een groter historisch differentiatiegevoel wisten om te vormen. Dat was de reden waarom definitief een streep kon worden gezet onder puur uit de literaire produkten zelf afgeleide beoordelingsregels. Ondanks deze opmerkingen moet het boek zeer worden verwelkomd en verdient het een plaats naast klassieken op dit gebied als Van Hamel en anderen.

E. O. G. Haitsma Mulier

J. Michman, *The history of Dutch Jewry during the Emancipation Period 1787-1815. Gothic turrets on a Corinthian building* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, ix + 238 biz., f65,-, ISBN 90 5356 090 4 (paperback)).

Vrijwel gelijktijdig met een pretentius nieuw handboek over de geschiedenis van de joden in Nederland verscheen een bundel studies die beogen een lacune in die geschiedschrijving op te vullen. Dr. Michman, de stimulerende oud-directeur van het 'Institute for research on Dutch Jewry' van de Hebreeuwse Universiteit te Jerusalem, heeft zich een paar decennia lang toegelegd op de studie van het Nederlandse jodendom in wat wij noemen de Patriottentijd en de Bataafs-Franse tijd. Sinds 1976 heeft hij daarover diverse omvangrijke artikelen gepubliceerd. (Ze zijn opgenomen in zijn bibliografie die in 1990 al 1062 nummers omvatte; zie *Studia Rosenthaliana*, XXIV (1990) 86-148.) Michman heeft nu enkele ervan gebundeld; ze zijn deels herschreven om doorgaande lezing ervan te veraangemen. De auteur pretendeert niet een alles omvattende 'geschiedenis van de joden' in het tijdvak 1780 tot 1815 te hebben geschreven. Voorzover ik kan zien, dateert het oudste opstel van 1976 en het jongste van 1993. De auteur beweert wel (ix) dat hoofdstukken 7 en 8 'were written especially for this book', maar dat is een *understatement*, als we constateren dat hoofdstuk 8 een letterlijke herdruk is van Michmans bijdrage aan de — inderdaad door hemzelf uitgegeven — bundel *Dutch Jewish*

history, III (1993), bevattende de acta van het zesde symposium over de geschiedenis van de joden in Nederland, in 1991 te Jerusalem gehouden. Ook overigens heeft de auteur het de bibliograaf niet gemakkelijk gemaakt door verwijzing naar de eerste versies van de negen hoofdstukken waaruit dit boek nu bestaat, achterwege te laten.

De titel verdient wel enige toelichting: de karakterisering 'Emancipation Period' is niet gebruikelijk. Michman ontleent hem aan het decreet dat de Nationale Vergadering — niet 'unaniem' zoals ik elders heb proberen aan te tonen — op 2 september 1796 aannam, inhoudende de staatsrechtelijke gelijkstelling van de joden met andere Nederlandse burgers. Het begrip 'emancipatie' wordt dus uitgerekend over een lange periode voor 1796 (vanaf 1780) tot ver nadien. Michman motiveert die keuzen niet. Ze zijn ook willekeurig.

Nog raadselachtiger is de ondertitel welke de aandachtige lezer pas op bladzijde 30-31 opnieuw aantreft in het artikel over 'Emancipation and pseudo-emancipation' (eerder verschenen in het *Tijdschrift voor geschiedenis* (1976)) waar de uitdrukking wordt gebezigd in een geciteerde petitie van enkele joden uit 1806. Rekwestranten stellen daarin aan de regering voor de oude machtspositie der parnassiem niet te handhaven in het nieuwe staatsgebouw dat inmiddels in de steigers stond. Ik weet niet wie de eerste auteur van dat gevleugelde woord over de Corinthische torens is geweest, maar zeker is dat reeds Rutger-Jan Schimmelpenninck het in 1796 gebruikte in zijn toespraak tijdens de discussie in de Nationale Vergadering over het ontwerp-emancipatiedecreet (*Dagverhaal*, II, 721). Hoe dan ook, Michman identificeert zich door het opnemen van deze ondertitel als het ware met de wensen van het kleine, geïsoleerde groepje 'progressieve' joden dat destijds de politieke macht van de parnassiem — en daarmee de autonomie der joodse gemeenten — definitief wilde teniet doen.

Toch lag, en ligt, daar een groot dilemma. Reductie van de joodse gemeenten tot loutere kerkgenootschappen had consequenties voor hun politiek bestaan als natie/volk: ze werden door de 'emancipatie' tegelijkertijd kwetsbaar voor assimilatie-tendensen die tot hun verdwijnen konden leiden. Nu de auteur — anders dan een geschiedschrijver als bijvoorbeeld dr. Jaap Meijer — met dat aspect geen rekening wenst te houden, blijft het onduidelijk waarom hij deze 'progressieven' zoveel crediet geeft. De discussie die ondergetekende destijds met hem heeft trachten te voeren, kan dan ook niet worden afgedaan als een achterhaalde *misunderstanding* (ix).

Het nieuwe boek van Michman is ongetwijfeld een belangrijke bijdrage tot de kennis van een achtergesteld onderwerp. Het is gebaseerd op uitgebreid archiefonderzoek, met name waar het betreft de rol die koning Lodewijk Napoleon en zijn opvolgers hebben gespeeld bij de totstandkoming van de centrale organisatie van de joodse 'kerkgenootschappen'. Hier en daar slechts trof mij een duidelijke omissie, zoals een uiteenzetting over het genootschap Felix Libertate waarover laatstelijk Laurence Charpentier een baanbrekend artikel schreef (zie *Aschkenas. Zeilschrift für Geschichte und Kultur der Juden*, IV (1994) 141-152), of over een figuur als I. da Costa Athias over wie we wel wat meer hadden mogen horen, nu hij ten tonele wordt gevoerd (95) als 'a former President of the National Assembly'; zie Elias en Schölvinc, *Volksrepresentanten en wetgevers* (1991) 24. Ook al besluit Michman zijn voorwoord bescheiden met te zeggen: 'This book is not the final word on the subject', voorlopig is het zeker een belangrijke bron, en stimulans, voor verder gaande studie van dit boeiende onderwerp.

A. H. Huussen jr.

B. van der Hertten, *Het begin van het einde. Eschatologische interpretaties van de Franse revolutie* (Symbolae. Facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, Series B XII; Leuven: Universitaire pers Leuven, 1994, 223 blz., ISBN 90 6186 591 3).